

Den unge Göran Sonnevi och språket.

1961 skriver Göran Sonnevi:

*Nästan ingenting –
Varsamhet.
Dess klang.
Också frågor är möjliga.*

Det är ur dessa fyra korta rader som Göran Sonnevis diktning tar form. Kortfraserna visar upp en trevande början. En ansats, där förutsättningar reducerats till ett bottenläge. Ur ett, till synes kraftlöst tillstånd, stiger den varsamma klangen, som tar orden i besittning. Det personliga medvetandet aktiveras, känslan kläds i ord, medvetandet tar över. I denna vaksamma och emotionella situation är också ”frågor möjliga”.

Det är intressant att se hur Sonnevis första närmande till språklig gestaltning börjar i ”varsamhet”; i ”klangen” av ”ingenting”. Anmärkningsvärt, därför att en stor del av det som Sonnevi sedan skriver är präglad av ett klart, kyligt intellekt. I de senare samlingarna får hans dikter karaktären av stringenta analyser av den ofrånkomligt påträngande verkligheten. Några vibrerande klanger finner man knappast i detta kärva språkmönster. Musikaliteten försvinner gradvis och de stelnade formationerna byggs upp, steg för steg. De kroppsliga elementen fungerar i ett nät av labyrintiska strukturer, i svart-vita gångar infångas språket, och människan kan tyckas ledas in i omedvetna och ofrånkomliga gömslen. Hon kan inte finna några fönster som kan krossas, eller öppningar, som kan befria henne från den ständigt påträngande: grottekvarnens ”grottestruktur”.

1968 skriver Göran Sonnevi:

*Det är svårt att reparera
men det måste gå
Annars kunde vi lika gärna gå och dö
allesammans
Men första måste
dom gamla, skadade delarna bort,
fullständigt, slängas
åt helvete där dom här hemma
Försöker man
bygga på skit blir det skit
Vem väljer
nya delar? Vem tillverkar dom?
Det måste vi göra
själva!
Det finns inga förlagor
Då är det kanske bättre att
göra nytt tillsammans?
Det är klart
Men det finns bara dom här*

*människorna som
finns här,
slitna, förbrukade. Och det måste gå
För det gr ju
inte utan människor
Även om de flesta inte fungerar så bra
är dom inte skit
Vi är inte skit*

Det var år 1968

Här är det inte en fråga om några ”varsamma klanger” eller känslor som harmoniserar ömhet och närhet. År 1968 kommer därför ett annat tonläge. Det är en betraktelse genom personlig reaktion inför världen, en deklamation av protest och riktade känslor. Detta år har den medvetna protesten fått fäste i Sonnevis dikt. Det är en självklar protest utifrån den utsatta människans förnedring och förtryck. ”Försöker man/ bygga på skit blir det skri”. Samtidigt gräver sig dikten allt djupare ner i ett svart samhällsvakuum av kvävande natur. Allt stinker i sin rådlösa dy, där det desperat ropet blir nödvändigt: ”Vi är inte skit”.

Dessa förhållanden lägger i dagen en avsevärd förskjutning i Sonnevis diktning mellan åren 1961 och 1968. En glidning från konstruktiv känslsamhet över till destruktiv svartsyn, där ropen och de enkla, klarsynta, analyserna finns. Det har ändå varit ”sju magra år” för en poet som gav ut sin första diktsamling under titeln ”Utfört”. Sju fattiga år har passerat för den som försökt förändra världen och för den som försökt nå fram till andra positioner och mönster att leva efter. Besvikelsen och den hopplösheten infinner sig. Poeten har ändå krafter kvar för analys av de ledande personer och svidande kritik mot dem som leder påträngande krig.

Mot bakgrund av detta tillstånd ser jag dikten om McNamara. Den är en medveten protest mot det rådande förtrycket. Det är en språklig protest, därför att diktens ord kan förändra och skapa nya förutsättningar. Orden kan förändra människor, även den mest förhårdade politiker. Därför blir Vietnamkriget poetens måltavla. Ironiskt kartlägger Sonnevi USAs engagemang i Vietnam:

*Efter sju magra år av massmord, utan
påtaglig framgång,
kan han med
lugn se fram mot sju feta år
och utan de samvetskval
den öppna kampens ljus tvingar fram.*

Detta är några intryck som jag finner vara väsentliga, då det gäller att kritiskt värdera och värdesätta Sonnevi som diktare. I samlingsvolymen, ”Det gäller oss. Dikter 1959-1968”, finns åtskilligt att framhålla alltifrån debuten ”Utfört” och vidare över samlingarna ”Abstrakta dikter” och ”Ingrepp – modeller” till ”och nu!”, samt ”Det måste gå!”

Paradoxalt nog finner jag det upplyftande att läsa debutsamlingen. Här finns en bred lyrisk öppenhet för olika poetiska former och bilder. En rörlighet som är intresseväckande och fruktbar. Här förekommer fint gjorda stämningdikter, tillsammans med djupt personiga

analyser, som tyder på personlig komplikation. Men här finns också en poesi som understryker en positiv grundton.

Det finns också en "romantisk" linje i Sonnevis diktning. Kanske man till och med skulle kunna jämföra honom med Göran Tunströms tidiga diktning, där naturmystiken finns återgiven i kraftigt måleriska toner. De språkliga bilderna är ständigt närvarande, liksom landskapet för den skrivande resenären. Intrycken strömmar emot betraktaren och fäster hans blick vid metaforens innehållsrika konturer. Mer och mer fångas besökaren av de närvarande bilderna. Hur skall jag skriva glädje? Hur skall ansiktet kunna uttrycka glädje? En besatt förtvivlan infinner sig och fasthåller verklighetens märkta bilder på näthinnans känsliga yta.

Tankarna formas och intrycken förvandlas, struktureras och abstraheras. Abstraktioner pressar samman livet till outhärdlighet, skriver Sonnevi. Förnimmelserna blir vilda plågoandar, som hotar att förgöra den sensibelt medvetne diktaren. Han frågar sig: "Kan jag leva utan dessa strukturer, som hotar att döda mig?"

Den symboliska traditionen

Samtidigt som Sonnevi är medveten om "de strukturer som hotar att döda" uppenbarar sig en annan problematik, som ligger på ett annat plan, nämligen poesins förhållande till den symboliska traditionen. I Rondos poesienkät nr 2, 1963, diskuteras diktens totalitära tendenser där bl.a. Leif Nylén går till angrepp mot den slutna bilden, symbolen, som är en total meningsbärare.

Sonnevi skriver i anslutning till detta: "Jag upplever också detta som en fara. Men jag tror inte att man kan befria sig från bilderna, ordbilderna. De bilder i vilka våra föreställningar ges form i oss, "alla slags bilder". Jag tror att de är oundvikliga vilket språk man än försöker, inte bara det skrivna: också att de är konstituerade för åtminstone en del av vår verklighetsupplevelse. Och denna del är väsentlig."

Jag tror att det är väldigt viktigt att göra den distinktionen som Sonnevi gör då han skiljer mellan de bilder "i vilka våra föreställningar lever" och de bilder med vilka våra föreställningar har getts och ges form.

I Sonnevis andra diktsamling finns en värld där våra abstraktioner tycks vara klart upphängda mot ljuset. Jag finner att hans ständigt vill åt dessa förljugna bilder, som själva abstraktionen kan dölja. Han vill närma bilderna det medvetna konkreta för att nå fram till insikt och handling. Det är denna smärtsamma aktivitet som gör det medvetna plågsamt. Det är bilderna som sjunker ner mot ett konkret bottenläge och kolliderar med föremålens "vikande strukturer".

*Bilder, där de tog form
i vinterträdet's upplösta bark,
i ansiktet mitt emot dig på tåget:
ytor, med makt att förgöra.*

Sonnevis bilder har en stor räckvidd. De byggs upp av centrala symbolord som jord, hav, fåglar, ansikte o.s.v. I detta ordmönster skapas en föreställningsvärld, som lever i ett drömliknande tillstånd. Det är här som havet stiger fram i sin rullande blåhet och fåglarna flyr

bort eller sjunker. Jorden vilar stilla under betraktarens fönster och ansikten möts i glidande sekvenser. Det är i ”det neutrala/ befriande landskapet”.

Ordet kristall förekommer ofta i olika kombinationer i samlingen ”Abstrakta dikter”. Det är naturligtvis inte en tillfällighet utan har sin givna förklaring:

I staden av kristall

---

*Jag
kristall.*

- Så

*uppbyggd kristallen, spräng oss i våra
upplösta önskningars bitar,
flytande känselvatten, svart,
genomskinligt vitt,
före den vitaste döden.*

---

kristallklart pulserande inälvor

---

*De döda är siffror, som vilar, virvlar
som kristaller...*

En tolkning är förmodligen den att Sonnevi ser verkligheten och sig själv, strukturerad som en kristall, där atomerna bildar ett regelbundet tredimensionellt mönster. Det är denna regelbundenhet som avspeglar sig i det yttre och inre genom att kroppen antar en geometrisk form av plana ytor. Kristallen har ju den fysikaliska egenskapen att den lätt klyvs längs bestämda plan, vilket man utnyttjar vid delning av diamanter. Tydligt är det bilder av ”kristallverkligheten” som klyvs och tar form och samtidigt formas dessa ytor som Sonnevi beskriver som: ”ytor, med makt att förgöra”.

Människan i teknokratins mönster

I en drömsyn gestaltar Sonnevi en utopisk bild, där människan får en maskinell funktion. Den levande varelsen sätts in i ett alltmer teknokratiskt mönster, där det talade ordet överröstas av maskinernas larm för att till sluta försvinna bort ”under solen”:

Men i en annan dröm

*såg jag
en ändlös rad av maskiner,
hopknycklade, hopplöst
levande, brända samman
med lemmar som ännu kände.
Kroppar med döda lemmar,
maskindelar, huvud,
som formlösa klot –
De rörde sig i det bruna
växtlösa landet, med händer,
som grävde ner sig i leran,*

*som hjul. De talade,
men inte med röster, bara
ett larm, stigande, sjunkande
under solen som
borrade, borrade*

Man kan kanske säga att det är den moderna cybernetikens idéer som dikten påvisar in absurdum. Eller är det en verklighetsbild som kan struktureras upp mot framtidens ovissa fasad?

I många avseenden påminner diktens tankegångar om Lars Gustafssons dikt "Maskinerna" i samlingen "En resa till jordens medelpunkt och andra dikter". Gustafsson drar ut konsekvenserna på det konkreta språkliga planet och kompletterar därmed Sonnevis mer allmänna framtidsversion:

*När orden har gått bort är grammatiken kvar,
och den är en maskin. Som betyder vad?
Ingen vet. Ett främmande språk.*

*Ett alldeles främmande språk.
Ett alldeles främmande språk.
Ett alldeles främmande språk.*

Det digitala språket

Gustafsson påvisar konsekvensen av sin dikt i en belysande essä i nr 4 av tidskriften Dialog 1966. Det handlar om möjligheten att uppfatta oss själva som programmerade av vårt eget språk och vår egen logik. Det finns onekligen ett nära samband mellan Sonnevi och Gustafsson, då det gäller tolkningen av språkets fungerande enheter och tillämpningen i en värld, som mer och mer styrs av "elektriska strömkretsar och exakta svängningstal" för att nu tala med Marshall McLuhans ord. Lars Gustafsson säger vidare i ett centralt avsnitt:

... det finns något mekaniskt över våra ord och vårt talande, något opersonligt skulle man nästan kunna säga, som om det inte vore vi själva som frambringande tankarna utan som om språket tänkte i oss, och vi själva bara lånade röst t en större och mer oöverskådlig språklig struktur som växer genom oss som myocetet hos en parasitisk svampart genomtränger sitt värddjur.

För Sonnevi har den abstrakta problematiken sitt direkta samband med själva handlingen som utgår från det abstrakta mönstrets förgreningar. Och jag tror att det är därför som det i Sonnevis dikt finns en stor rikedom på oförenliga element. Det går här att tala om språket som en aktiv handling och inte bara som en intellektuell manifestation.

Herbert Marcuse uttrycker i boken "Den endimensionella människan" ett tankeförhållande då det gäller abstraktion kontra handling. "För att skaffa sig kunskap fordras att man handskas med objekt eller abstraktioner av objekt som hör hemma inom en given ram för föreställningar och handlingar". Marcuse poängterar abstraktionen av objektet, vilket i sin tur är befriande för den kommande handlingen.

Abstraktion eller handling

En motsatt behandling av abstraktionen tycker jag mig finna hos Sonnevi, som i Rondo 64, nr 2, behandlar den abstrakta problematiken. Sonnevi ser abstraktionen, de språkliga bilderna, som i sig tänkbara handlingsalternativ. Alla slags bilder blir för honom möjliga.

Bildabstraktionen står inte som ett hjälpmedel i analysen och kunskapsinhämtandet, utan snarare som svarande mot en lika abstrakt handling, såsom det uttrycks:

”Det språkliga uttrycket jämföras med handling, mot det abstrakta uttrycket svarar en lika abstrakt handling. Ett exempel: det uppstår vattentäta skott mellan handlingen som beskrivs ”jag piskaren jude” och handlingen som beskrivs ”jag piskar en människa”. När vårt medvetandes bilder på det viset fixeras tjänar de som apologier eller mekanismer för flykt undan andra mera obemärkta beskrivningar, de bestämmer i allt för hög grad vårt handlingsliv, eller med andra ord, de ges för mycket makt”.

I samlingen ”Ingrepp – modeller” möter läsaren Sonnevis originella ”aggregatdikter! Jag tycker att de kan ses som ett slags manifestationer av den strukturproblematik som odlats i den tidigare diktsamlingen. Det tredimensionella rummet dvs. synbilden av verkligheten, konstrueras upp genom att författaren använder det symbolgrepp, som ligger inbyggt i ordet aggregat. Sonnevi förklarar själv i rondonumret, att innebörden av ordet ”språkaggregat” kan hjälpa till som en infallsvinkel i samband med dikterna. Om aggregatbegreppet metaforiskt överförs på språkets område kan det ses som en ”sammankoppling av från varandra klart åtskilda enheter som tillsammans bildar en större enhet, men utan att denna blir fullständigt integrerad”. En annan tankegång är att se denna tolkning, som en idealisk process enligt det hegelianska utvecklingsschemat. Med andra ord skapar Sonnevi en modell för att få ”en större enhet” ur de åtskilda enheter som han presenterat i den inledande och avslutande dikten i samlingen.

Men i dessa modeller som Sonnevi linjerar upp kan man då och då hitta vissa tomrum, som får en att associera till helt andra områden än de som berör teorins helgjutna konstruktioner. Han skriver om ”tomrum som faller ut tomrum” och jag antar att han vill åt en mystik rörelse om döljer sig bakom alla ”tankeformer, båglinjer och kastparabler”. Kroppen faller genom ett ”oändligt tomrum” som kan liknas vid ett musikaliskt känslolag. För Sonnevi flyr denna sentimentalitet ”bort genom det tomma rummet”.

En mystiker tar form

Det skulle självfallet vara något påfrestande att kalla Sonnevi för en västerländsk mystiker, men å andra sidan finns det trots allt en möjlighet att uppehålla sig ett ögonblick vid tanken. Vad som skulle stödja uppfattningen är några rader ut Hans Ruins bok ”Poesins mystik”:

Tomheten är intet vara i vanlig mening, men ej heller ett ickevara. Det är förklaringen till att det i de gamla kinesiska urkunderna talas om tao som tomheten, på samma gång den benämnes dal eller flodbädd eller bäck eller ström, som sväller ut till flod och hav! På samma sätt hos västerländska mystiker. De försäkrar att de vilar i tomheten, samtidigt som de vittnar om att de är ”en strömmande källa”, varvid anden sammanfattar i ett ögonblick mer än den kan uttrycka eller genomtänka.

Att vila i tomheten kan kanske vara att stå utanför en given gemenskap. Att förnimma de strömmande källorna som uppenbarar insiktens vishet i ett närvarande sammanhang kan också vara nödvändigt men svårt att uthärda. ”Den som står utanför gemenskapen har inget språk”, skriver Sonnevi. Han vilar i ett tomrum och söker förgäves krypa in under den gemensamma språkmanteln. Den som inte ”styr” eller följer vägkantens utstakade linje går under.

*Jag står på vägen
mitt i landskapet, ljuset trafiken spolar
förbi mina sinnen
Jag är från mina sinnen
Jag rör
mig in mot staden Ytor Friktioner
Trögt! Tills
bilden välter allt välver sig och
jag tänker: ja så
så här känns det att dö.*

Den dystra verkligheten tränger sig alltmer på. I Sonnevis diktsamling ”och nu!” är den protestrika tonen hårdare än tidigare. Det ”horisontella dödandet” fortsätter och skrällen sprider sig i en värld där tiotusental står i köer för att dö. Det hjälper inte att vi ropar efter maskinernas hjälp, då 90 % av människans föda består av vegetabilier. Det enda vi kan göra i denna kamp är att demonstrera vår solidaritet. Vi är den vita världen som sitter med det vita TV-ansiktet, och lugnt inandas luften medan mörkdandet fortsätter. Endast i en gemensam värld kan författaren känna leendets värme sprida sig genom kroppen.

*Ett leende spräcker horisonten En delad värld
öppnas
Jag blir varm*

I samlingen sista dikt har tron på språkets tillämpbarhet i en kristallstrukturerad värld mist sin möjlighet att agera. Abstraktionerna tycks ha fallit samman och kvar står en naken vit verklighet där ”språklösa gener ger världen dess form!” Och det är karakteristiskt för Sonnevis desillusion, att han har förlorat ”kärlekens språk”, som nu måste tala med vapen. Nolläget eller bottenläget är nått. Poeten kan endast göra en tafatt reflexion över det uppenbarade tillståndet:

*De som dör två gånger fortare än vi
kan inte vänta
i månader, år, på ett nytt språk.*

Om Sonnevi i ”och nu!” är svartmålande och registrerar den intensiva känslan av vanmakt och undergång, finner jag att han i den senaste samlingen ”Det måste gå” uttrycker en något ljusare och direktare handlingslinje för individen som en existerande nödvändighet. Bokens mönster tycks vävda kring två poler, dels förintelsekänslan, dels den positiva handlingens möjlighet.

Känslan av undergång tar vid då den ”sociala oron” blir allt mer påtaglig, och driver människorna framför sig på gatan: ”i strömmar i klumpar, i det sjudande vita ljuset.”

Utsattheten markeras mer och mer och den gradvisa upptrappningen av ett slags surrealistiskt liv infinner sig, där verklighetskontakten förvandlats i drömmens närhet:

*I det bländande vita ljuset
skulpteras vi
till förvridna kroppar, mjuka
stenar, som stelnar i sängen om natten
när vi drömmer*

Det vita ljudet är närvarande. Jag uppfattar det som en likhet med den ”kristallsymbol”, som förekommer i samlingen ”Abstrakta dikter”. I det vita ljuset ryms alla nyanser, färger och kombinationer. Det är centralt och kan få innebörder, som omspannar centrala livs-sammanhang. I kristallen ryms ett ljus i vilket vi skulpteras, bryts ner och bländas. Det är detta ljus, som kan blir så starkt, att det kan ”transformeras till ren energi”.

*En kontrollerad
fusion av materia
för att bygga upp den nya världen*

Poetisk fusion

Den mest plågsamma och hopplösa utsattheten kan förbytas och ta en positiv vändning. Det är ett paradoxalt skeende. Och det är detta, som jag upplever stimulerande i denna samling. Att Sonnevi i sin ”beckettska” nollställning kan omvandla, transformera sin energi, för att i fruktbar anda finna en meningsfull inriktning.

Det ligger väl i livets grundstruktur en möjlighet att kunna anpassa olika organ till en meningsfull existens. Om inte detta sker tillbakabildas dessa eller får en obetydlig funktion. De har en tillfällig struktur, som bryta för att kunna ersättas av andra mer verkliga och effektiva.

Denna omvandlingsprocess tycker jag finns accentuerad i Sonnevis användning av fladdermössen, vilka är de enda av däggdjuren, som har en verklig flygförmåga. Men det är inte flygandet i sig som han åsyftar, utan fladdermössens goda orienteringsförmåga under flykt i mörker.

I sin nästan totala blindhet kan fladdermössen med sin ekoorientering söka sig fram dvs. de utstöter ljudsignaler, vilka reflekteras av omkringliggande föremål. När de reflekterade signalerna uppfattas kan en riktig orientering ske på samma sätt som vid full synförmåga.

När den tillfälliga strukturen bryter samman måste andra upprättas. När ett sinnesorgan bryter samman eller tillbakabildas måste ett nytt uppstå.

Samtidigt besitter fladdermössen en intensiv sensibilitet och utstöter sina signaler i ett mörkertillstånd. När Sonnevi en kväll i maj går genom Gamla stan och försöker sjunga Internationalen hörs fladdermössens ljus. Det ligger en känsla i luften, som säger att en förändring är möjlig. Fladdermössen visslar i tystnaden och deras blinda signaler hörs genom hela Europa:

*Själva förstod vi inte tillräckligt klart
vad som stod på spel
och vad som verkligen hände
då och senare på andra platser.*

I dikten ”En tvågrenad rörelse” finns den oförstående känslan utsagd, men samtidigt inser Sonnevi de nya signalernas nödvändighet:

*En klar kväll inne i Stockholms centrum
hör jag fladdermössens ljus
utan att förstå
Dom är nya signaler om
att det är helvetes ont om tid
om vi inte förstår kommer vi att dö.*

Det är en uppmaning. Vi måste lyssna till tystnaden, därför att det är just i tystnaden, på mycket nära håll, som vi kan uppfatta fladdermössens signaler, tonen från Alfa Laval eller det nya språk, som allt fler börjar tala på arbetsplatser. Det är här vi kan uppfatta de nya riktlinjerna, strukturerna, som för oss vidare och ”som kan ge en nödvändig kunskap om världen”.

Det är vad Sonnevi kallar för den ”andra sortens abstraktion”. Den som vi först nu i den växande tystnaden lärt oss förstå. Den är en form av kunskap eller en förflyttning som äger rum från det abstrakta till det konkreta:

*Det gäller att bruka den nu
Det gäller
för oss att bruka den nu
och inte rygga tillbaka för dess
resultat.*

Litteratur:

1. Göran Sonnevi: Utfört
2. Abstrakta dikter
3. ingrepp – modeller
4. och nu!
5. Det gäller oss. Dikter 1959-1968
6. Det måste gå 1970
7. Det oavslutade språket

